

Josep Carner i Puig-Oriol

(1884 - 1970)

Josep Carner i Puig-Oriol

per JOSEP VALLVERDÚ I AIXALÀ

En parlar de Josep Carner percebem l'ombra d'una figura imponent. I, per a molts de nosaltres, per paradoxal que sembli, propera i familiar. Gosaria afirmar que molts dels nostres coetanis eren ja infantils lectors dels seus poemes, els més passadors en tot cas; i tal vegada aquella aproximació, si més no en ritmes i rimes dringants i frescos, els feia més natural aquella figura de poeta, que s'expressava amb una veu fresca, mig de l'aire, mig del poble.

La feliç coincidència enguany del centenari d'*Els fruits saborosos* (1906) i el llinard de l'altre centenari, el del nostre Institut (1907), ha fet diana en la figura del qui fou signat com a Príncep dels Poetes i, a més, pertanyé al nostre Institut (1911). Certament aquest any que se'ns acaba és de centenaris: no oblidem Solidaritat Catalana i el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. En el temps que s'assigna als dissertants per perfilar les semblances d'aquestes importants figures, no es poden aportar gaires dades ni encara menys nous enfocaments de la figura i l'obra de l'autor. Tenim crítics, biògrafs i historiadors de la literatura que ens han deixat estudis acurats de l'autor, enriquint apreciacions antigues, rompent estereotips i afinant en la recerca dels documents múltiples —epigrames perduts, correspondència, abundosa, per cert, i avui estudiada i anotada, etc.

Carner és a les antologies amb una veu innovadora; en un principi res no feia sospitar que la seva trajectòria no fos la normal i esperable: maduració amb el pas del temps, aprofundiment dels temes i, atesa la seva precocitat, domini superb de la llengua, sorprenent ja en les primeres mostres editades. Fou, possiblement, el seu hàbitat divers per l'ample món allò que, ajudant-hi la guerra i la postguerra d'exili, féu del personatge una figura d'aquelles que fan el salt de cavall pel mapa: el Carner de Barcelona (fins a 1920), el consular (fins a 1938), el d'Amèrica (1939), el darrer Carner d'Europa (1945). Alguns biògrafs fan subdivisions geogràfiques com etapes definides en la seva trajectòria literària (Gènova, Beirut, Mèxic, Londres o Brusselles). Una visita que havia de ser de comiat, a Barcelona, ja molt a les acaballes (1970), tancaria simbòlicament el cercle.

Josep Carner i Puig-Oriol neix a Barcelona el 1884, al mig d'una dècada prodigiosa; sis anys abans havia nascut Bofill i Mates, i entre aquest i Carner, Josep Maria Folch i Torres, Josep Pijoan, Eugeni d'Ors, Puig i Cadafalch; poc després, Josep Sebastià Pons, Alexandre Galí, Gaziol, Jordi Rubió. Després de 1890, Carles Riba, Joaquim Folguera, Clementina Arderiu, Foix, Sagarra, Coll i Alentorn, Miquel Batllori, Agustí Escasans, Josep Iglésies, Puig i Ferrer, i Marià Manent, qui, com Carles Riba, estudià la poesia carneriana. I no hi són tots. Una cascada de noms... Em sembla que passen de deu els noms de la llista esmentada que foren membres —i presidents alguns— del nostre Institut.

He parlat de dècada prodigiosa; de fet fou una època, la que s'ofereix com l'aigua-barreig de Modernisme i Noucentisme, en què, et giris on vulguis, topes amb noms contundents, no sols de literats sinó també de polítics, científics, arquitectes, metges, artistes plàstics i musicals. Lluís Companys i Ventura Gassol són d'aquest temps, quan, sota la densa ombra d'un inexcusable Verdaguer, es movien grans figures de similar edat, contribuïdors a l'esclat de l'època: Pere Coromines, Antoni Rubió i Lluch, Santiago Rusiñol, Ramon Casas, i encara Gaudí, Oller, Bertrana, Guimerà, Maragall, Costa i Llobera, els dos Alcover; Casellas, Junceda, Cornet, Domènech i Montaner, Ruyra, Morera, Casals, Granados, Millet, Picasso... Totes aquestes personalitats estaven bastint la nostra història cultural, i la llista no perdria qualitat si se n'hi afegia una vintena més.

Nosaltres, testimonis del segle xx abocats al finestrал del xxi, restem esbalaïts davant aquella concentració de personalitats —homenots, per Josep Pla— que, a més a més, van viure la consolidació del catalanisme polític, social i literari. Destacar singularment entre aquella espessa host de personalitats, en el moment que el teixit associatiu i d'entitats creixia amb optimisme i empena, era fàcil i no ho era, però per als joves amb intel·ligència i vocació, creativa o participativa, també era un repte gràvid de possibilitats; se'ls oferien múltiples camps: l'Observatori Fabra o la revista *L'Avenç*, la Unió Catalanista o *La Veu de Catalunya*, l'urbanisme de finals de segle i el Teatre Romea..., *En Patufet* i *Cu-cut!*, els sindicats o el moviment cooperativista. I les arts i lletres pures.

Carner estava signat com a creador literari, i és inexcusable repetir que fou d'una tan desvergonyida precocitat que, recordem-ho, el trobem als dotze anys (1896) fent ballar el cap al director de la revista *L'Aureneta*, a qui, revestit de diversos pseudònims, envia col·laboracions ininterrompudes. Com passaria amb Víctor Català, va costar de saber qui hi havia darrere aquells escrits, i es van trobar amb un xicotet adolescent, col·laborador de revistes des de nen i que emprendria una carrera intensíssima: escriu a les revistes *Montserrat* i *La Creu del Montseny*, participa en tot de concursos literaris, obté premis quan encara és joveníssim, crea i dirigeix revistes. Carner tenia una avidesa intensa pels

premis, potser perquè intuïa que provaria de viure de la literatura i calia consolidar-se en bona hora aplicant directes de campió.

Entre els divuit i els vint anys es llicencià en dret i filosofia i lletres (1902-1904), però la seva vocació literària l'havia fet, mentrestant, guanyador d'accèssits i premis en concursos de poesia i teatre, Jocs Florals de Barcelona i de Sarrià; onsevilla que s'oferia un premi, allí hi corria, amb un nou pseudònim, el jove Josep. Més endavant, quan ja era una figura, fou qui més batallà prop dels jocs florals perquè els premis no es limitessin a una «flor» o «figura artística», sinó que anessin reforçats convincentment de recompensa en metàl·lic, senyal que entenia la literatura com una activitat laboral normal.

Aquesta normalitat no la va aconseguir. Encara avui provar de viure de la literatura de creació és passar per la corda fluixa. Ell, davant una economia personal i familiar que calia assegurar, i les tasques provisionals exercides fins aleshores, va optar per cercar una plaça laboral, així que va ingressar a la carrera consular i immediatament hagué de fer els coneguts salts de cavall, cap a l'Amèrica Central, l'Orient Pròxim i Europa. Va enyorar-se *sempre*, allunyat del país, però sobretot durant la postguerra; en el seu darrer volum de poemes, *Poesia* (1957), tot un penetrant apartat crepuscular amb el títol «Absència» en dona sensibles mostres.

La trajectòria primera de Carner no és només la d'un aprenent d'escriptor concentrat, romànticament, en l'elaboració d'una obra, tinta damunt paper. Ben aviat la vida pública compta, i molt, en el seu quefer, i mentre es «fabrica» una figura visible, plàstica, treballa i de valent: es fa veure, tant per articles a la premsa com per la simple compareixença. L'any 1903, quan tot just en tenia divuit i participà al Primer Congrés Universitari Català (recordem que allí es posaren les bases per a dissenyar —no pas aconseguir— una universitat catalana), Carner ja havia acumulat experiència de periodista, i l'amistat amb Prat de la Riba marcava un període de responsabilitats. Dirigeix la revista *Catalunya*, i entra a *La Veu de Catalunya* com a redactor, fins que després de 1907 en serà un director de fet. És en el període entre 1902 i 1907 que Prat avança posicions polítiques i enlluerna Carner. Carner, a la universitat, ha densificat el seu catalanisme bàsic, familiar, i n'ha fet una plataforma de partida, motiu per a l'acció i el testimoni. Creu que Prat és el model del catalanista eficaç. Dirà: «De catalanistes n'hi ha de tres menes: primer, els que no es mouen. Segon, els qui es mouen i es cansen. Tercer, els qui es mouen i no es cansen. En Prat és d'aquests». Definició contundent.

Prat serà qui el posarà de secretari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 1911, tot just creada. No sembla que aquell jove fos un secretari amb iniciatives ni activitat organitzadora, més aviat donava mostres de la seva ironia i mantenien un to lleuger satíric. Però això, que formava part de la seva llegenda, tan jovenívolament pas-

tada, no el privava d'estar alerta tothora a una de les seves preocupacions més radicals: el perfeccionament de la llengua, el manteniment de la llengua, l'envigoriment de la llengua. Res no hi feia que procedís molt sovint amb un lleuger to d'aparent frivolitat: el geni i la capacitat creadors hi eren. Josep Pla aprofita les informacions sobre el posat despreocupat de Carner per abocar sal grossa, mentre que Gaziol, que era a la Secció Històrico-Arqueològica, em contava que Carner podia fer barrila, però que hi treballava i estava ben atent a les propostes i tasques de Fabra. De Carner són les paraules: «per a mi, la qüestió de la fixació de la llengua era, políticament, l'afer més greu que podíem escometre els catalans» (confessió a Domènec Guansé). I en el pròleg a *Els fruits saborosos* exalta la figura de Fabra, «un mestre il·lustre d'haver servit obscurament el qual en alguna hora crítica, als començaments de la Batalla Normista, tinc més plaer que de tota la meva provatura literària».

Prat de la Riba havia confiat plenament en Carner. Cosa important. Segons recorde haver sentit afirmar a Gaziol, i avui és una frase consagrada, Prat de la Riba sabia destinar l'home exacte per al lloc adequat. Carner, a banda d'estar un temps a l'Institut, serà periodista. I ho serà molts anys, en qualitat de redactor o de col·laborador. A *La Veu*, de 1907 a 1917 de forma contínua, i intermitentment després de la mort de Prat, el 1917. El 1928, ja residint a fora, envia col·laboracions regulars a *La Publicitat*.

Si Carner fou batejat Príncep dels Poetes, si de ben jove ja ostentava el ceptre d'una nova empremta poètica a Catalunya, és perquè apareix amb desafiador alt relleu. Els seus tres primers llibres (entre 1904 i 1906) marquen el progrés vers una eclosió de la seva manera noucentista —molt personal i de seguida influent, tipificada i quasi sacralitzada en *Els fruits saborosos*. Segons Joan Fuster aquests sonets ja contenen tots els gustos i regustos del programa líric noucentista. El matís lluminós mediterrani, amb decorat onomàstic grecolatí, que sembla demanar il·lustracions de Torres-Garcia o de Sunyer, d'un classicisme elegant i «modern», s'avança al després repetit tema de la ciutat (el somni civil) que Carner, com farà amb la natura o l'amor, tractarà amb estilització, tot evitant que domini, i per tant ofegui, el seu alè lliure, i per això apareix molt aviat la ironia, que en ell pot ser sàtira no demolidora gràcies al sarcasme enginyós.

Fruit de la sorprenent tria dels mots, i àdhuc dels fonemes, i també d'unes imatges de façana esclatant, treballades amb cisell, ens arriba la voluptuositat tothora subjacent en els llibres de poemes —tretze o catorze— de l'etapa anterior als anys trenta del segle. En aquests llibres trobem aquell vehicle expressiu que es manifesta com brollant del que ell mateix anomena «sentit del llenguatge», una base profunda i inexplicable, que no s'aprèn ni s'ensenya, sobre la qual dansen arcaïsmes, formes dialectals, girs tant urbans com rurals, i els sorprenents i sempre encertats neologismes que, després d'ell mateix, de-

vien complaure, i tant, el seu respectadíssim superior a l'Institut, Pompeu Fabra; i no descartaríem que, tot remugant, també els celebrés interiorment l'altre membre creador de llengua, Joaquim Ruyra. Verdaguer pesava molt, encara, però enllà del gran mossèn, Carner admirava la construcció del poema que havia descobert en Costa i Llobera i Joan Alcover, el que n'hem dit escola mallorquina.

Molt aviat, però, Carner, a la ratlla dels quaranta anys («Cepat, Déu me val / mig jupa l'esquena / m'aturo al portal / de la quarantena»), esdevenia hoste dels consolats espanyols de l'ample món, i malgrat que continuava publicant, la figura, aquella presència, faltava. La seva poesia es fa més reflexiva, humanística. El poeta sovint s'interroga, dialoga amb ell mateix. Són *La inútil ofrena*, *El cor quiet*.

La Guerra Civil (i la postguerra d'oprobri) representà una ensorrada duríssima. La consciència del seu país humiliat, la llengua proscriu, el feren més combatiu malgrat que el panorama era de no-retorn. Va acceptar responsabilitats més enllà de la de fer-se, en la distància, resistent. Resistent català, però també europeu. Fidel a la República, serà un exiliat polític; ha estat destituït de la carrera diplomàtica, però se sentirà més lliure. Treballà de valent a les universitats americanes, va escriure professionalment, com havia fet sempre, i ens donà el llarg poema llibre *Nabí*, colpidor i exemplar, a bastament estudiat, i de primer inclòs al volum *Poesia*, esmentat ja. La revisió de la seva obra poètica fou constant en ell des de l'exili forçós; ja en formulà el projecte el 1952 al pròleg de *Llunyania*, a Santiago de Xile. La proximitat de la vellesa l'empenyia a reagrupar, redistribuir, reescriure els poemes compostos anys enrere.

Importantíssim és l'apartat de traducció en l'obra de Carner. Fou un excel·lent anostrador de literatura variada; la traducció, com per a tants altres escriptors, li fou un sobresou. Però excel·lí a ensenyar-nos a llegir en català els autors múltiples que li encarregaven o els que, com a director de col·leccions o cases editorials, ell mateix traduïa. Sagarra expressava un xic de reserva davant alguna traducció carneriana del teatre de Shakespeare, segons contava Frederic Roda, potser perquè en alguns passatges la trobava massa endolcida, poc esqueixada. Però cal reconèixer que la continuïtat, la gràcia, el geni de la llengua fan dels llibres traduïts per Josep Carner una menja deliciosa.

Ens manca la prosa, la prosa en general. La producció d'articulista de segur que té mostres perdudes encara a les grogoses planes de la premsa del seu temps, però ell en féu alguns reculls en forma de llibre. Carner és un prosista molt personal, que, alhora que tipifica un model d'article literari amb una llengua fina, elegant, de grans troballes, posa de manifest una vena crítica, generalment en to de facècia, amb, ara i adés, puntes de sarcasme embolicat de randes: articles on la quotidianitat el duia de l'intimisme a la crònica urbana (*Les planetes del verdum*), tant com passava la censura primoriverista —ell en

deia l'Anastàsia— amb l'elegant sinuositat marca de la casa (*Tres estels i un ròssec*, mena d'apèndix a *Les bonhomies*). Josep Carner era un bon articulista polític, i ni en aquest camp abandonava l'elegància, el desig d'enlairament lingüístic. Els crítics han lloat sempre la constant troballa lingüística de Carner. No s'estaven de valorar-la, en la seva globalitat, Josep Maria de Sagarra, Gaziol i Santiago Rusiñol; i quant a Josep Pla, així que plega de parlar del dandisme de Carner, es ret també a la seva combinació de gràcia i densitat. Heus ací, doncs, que tres poderosos prosistes del segle xx, Sagarra, Pla i Gaziol —els dos darrers, afilats cronistes del seu temps—, es descobreixen davant el prosista Carner. Que, de passada, en llegir-lo tocant temes de la societat catalana, de la catalanitat, dels veïns rancis que ens voldrien enrancir, de vegades fa l'efecte que som —ai las!— en els nostres dies: prenc l'exemple de l'article «Un sermó en castellà» a la catedral de Barcelona, o el titulat «Blancs als diaris», alambinada crítica de l'anomenada *censura gubernativa* primoriverista, sense oblidar les múltiples caricatures, mig endolcides per la decència, de tipus de la societat catalana que surten a tots tres volums.

La prosa de Carner va perllongar-se en el forçat període que comença el 1939 i s'allarga fins a la seva mort. Albert Manent, que l'ha aplegada, apunta que en conjunt la prosa de Josep Carner sumaria ben bé dues mil peces o més. D'aquest conjunt ens captiva aquella *Prosa d'exili* (aquest és el títol) entre els anys 1939 i 1962, editada el 1985. Hi ha textos en castellà, destinats a Mèxic, i en català, fets per a Catalunya. Carner, a l'exili, té sempre presents dues aspiracions: la supervivència de la seva terra, que per a ell és la seva llengua —identificació repetida en els seus parlaments als Jocs Florals de Mèxic i de París—, i la necessitat de dissenyar-li un futur polític. Entre líriques, pròlegs i ressenyes, sobresurten els textos de to reivindicatiu, l'anàlisi sovintejada de les relacions Espanya-Catalunya. Carner, instal·lat a Mèxic, fou professor d'universitat i membre del Colegio de México, director editorial, traductor, col·laborador de revistes culturals dels emigrats. El 1945, ja a Bèlgica, i, com diu Albert Manent, per una *última ratio* patriòtica, forma part del Govern de la Generalitat de Catalunya sota la presidència de Josep Irla. Amb Carles Pi i Sunyer, Pompeu Fabra —tornen a col·laborar al cap de trenta anys—, Antoni Rovira i Virgili i Joan Comorera. Ara no obrirà el calaix mofeta, no hi ha ironia, no hi ha auques ni ventalls. Supervivència, és el mot d'ordre. Des de 1950 serà membre del consell executiu de la Société Européenne de Culture.

Els anys de la residència professional a fora, revivia la pàtria, ell que tant l'havia evocada, com un amor enyorat però sempre abastable. Ara, exiliat polític, ni tan sols sabia si li seria factible el retorn algun dia. I el feia sofrir, en podem estar segurs, l'angunirosa sospita que l'edifici lingüístic bastit amb tant d'esforç entre tots, que havia culminat amb la situació de normalitat social i l'excel·lència literària de la llengua dels anys

trenta, s'esmicolaria i a la llarga seria impossible evitar que restés esbucat definitivament. El present que li tocava de viure era «el fatídic avui» que, malgrat tot, li permetia mantenir un braseral de fe:

Ans que la nit final em sigui a punt
al fatídic avui tombo la cara;
tan envilit, em sembla ja difunt.
I un nou esclat de fe m'anima encara...

És «la flor de l'esperança, minúscula i tenaç» que cantaria Màrius Torres.

Honestament, sembla que del Carner multicairat que les biografies ens pinten en podem retenir en honor de tots, lletraferits o no, aquella fidelitat en el servei a la llengua, rica en ell, sobiranament creativa i humana, faceciosa i sorprenentment musical. Això el féu viure, fins en les èpoques més fosques.

D'aquesta llengua carneriana ens nodrim en gran part avui. Diu Àlex Susanna:

[...] he tornat a Carner una mica com qui torna a casa, però, entengui-se'm bé, una casa que és més casa nostra que la pròpia casa [...]. La casa del llenguatge, de la pròpia llengua, desplegada en tots els seus racons i extrems, realitzada en totes les seves possibilitats, personal i alhora impersonal, vull dir de tots, per a tots. Una casa plena de finestres per obrir tantes vegades com vulguem, que el que allí se'ns dona a veure mai més no s'exhaureix. (*Quadern dels marges*)

I això tant en el més dens poema com en l'epigrama, la cobleta.

Permeteu-me acabar amb uns versos inèdits: un pastisser de Lleida, Josep Eritja, admirador del poeta, li fa arribar el 1961, a Brusselles, uns torrons i altres elaboracions del seu establiment, que porta el nom de L'Amistat. El poeta agraeix la tramesa així:

Agraït, amic Eritja pel record i les dolçors,
que valen, venint de vós pel cap baix una unça i mitja.

Carner tornava a l'epigrama, a la corrandà rodona i amable, que tant havia prodigat.

La correspondència continuà fins poc després de 1965, sempre amb motiu de l'arribada de detalls llaminers enviats pel propietari de L'Amistat. I en una de les darreres cartolines, Carner diu, amb la trèmula premonició d'un dubtós retorn:

Mestre Eritja, reputat en la vostra doble empresa;
l'amistat tota dolcesa i els dolços de «l'Amistat».

Tinc la cara enrojolada! Amb tants de llamins a punt
només pagar-vos amb un paperet i una abraçada!

I ara, adéu, cor generós; i si, un jorn, tornat de fora,
us puc veure de la vora... bon senyal per a tots dos!